
Zehra Alispahić

O MOGUĆEM NESTANKU ARAPSKOG JEZIKA

Rezime

Arapski jezik bilježi svoj dvijehiljadegodišnji hod kroz povijest čovječanstva. U tom dugom periodu civilizacijskih i kulturoloških uzleta, ali i padova, kome je pojavljivanje islama dalo posebno obilježje, ovaj jezik bio je sredstvo i most povezivanja različitih kultura i tradicija. Kao registar i pratilac vjere koja je dolazila i do najudaljenijih područja, u vremenima renesanse islama, arapski jezik imao je šansu globalnog širenja kakvu danas vješto koristi zapad s engleskim jezikom i kulturom. Umjesto globalnog pristupa, arapski jezik samo je djelimično inkorporiran u lokalna kulturološka naslijeđa. Da li je činjenica da je sveti tekst Kur'ani-kerima odjenut arapskim jezikom dovoljan razlog za opstanak ovog jezika u vremenu kad se pripadnici arapskog ummeta transparentno distanciraju od književnoga arapskog jezika, obrazujući djecu u domaćim ili stranim školama gdje se nastava odvija na narodnom ili stranom jeziku, podržavajući politiku medija koji svoj program emitiraju na nekom hibridnom jeziku i javno iskazujući prezir prema svemu što ima prizvuk arapsko-islamskog? Zanimarivanje zajedničkoga književnog jezika, koji je jedno od obilježja identiteta nekog naroda, jedan je od osnovnih razloga nejedinstva kompletnog arapskog svijeta i krize koju već stoljećima proživljava. Relevantne statistike nekih međunarodnih organizacija upozoravaju da je i arapski jezik na listi jezika koji bi u tekućem stoljeću mogli nestati.

UVOD

JEZIK JE MISAO KOJA SE IZRIČE, a razmišljanje je jezik koji se šuti. Jezik je velika *mu'džiza*¹ koju je proizvelo razmišljanje. On ima ogromnu i neprocjenjivu vrijednost u životu svakog naroda. Jezik je sredstvo koje nosi misli i ideje, prenosi poimanja. Tako se vrednuju veze komuniciranja među pripadnicima jednog naroda i ostvaruje proces međusobnog približavanja i integriranja. Jezički obrasci u koje bivaju smještene misli i ideje, te govorne slike u kojima se formiraju osjećanja nikako se ne mogu odvojiti od misaone i psihološke strukture jezika. Jezik je istinska spona između tjelesnoga i duhovnog svijeta. On je i duhovna domovina koja pruža utočište onome kome je oteta njegova domovina negdje na zemlji.²

Kao historijska tvorevina, jezik predstavlja čvrsto obilježje, svojstvo i kvalifikaciju naroda. On se vezuje za povijest naroda a, samim tim, narod se vezuje za jezik. Kao takav, on iščezava i nestaje samo u slučaju kraja i propasti jednog naroda.

Za Arape je arapski jezik, ili je to bio, velika Allahova *mu'džiza* koja se prepoznaje u Svetom tekstu. Oni su kroz povijest svijetom pronosili islam a s njim i arapski jezik kao jezik Kur'ani-kerima. U prvim stoljećima širenja islama brojni narodi zapadne Azije i sjeverne Afrike prihvatili su islam. Prihvatanjem nove vjere prigrlili su i novi jezik, jezik Kur'ani-kerima, koji je sve više zauzimao mjesto jezika koje su dotada koristili. Novi muslimani do te su mjere poznavali arapski jezik, njegovu gramatiku i književnost da su neki postali slavni znanstvenici u oblasti gramatike, morfologije, retorike a posebno na polju semantike i njezinih najpoznatijih disciplina: *al-ma'ani*, *al-bayan* i *al-badi*.³ Dobri poznavaoци jezika i danas tvrde da je arapski jezik najstariji jezik koji još uživa u svom bogatstvu izraza i konstrukcija, gramatici, fleksiji, književnosti, metaforama ali i izražajnim mogućnostima i potencijalima

¹ Riječ arapskog porijekla koja se na slavenskim jezicima razumijeva u njezinu osnovnom značenju – čudo. Vidi: Teufik Muftić, *Arapsko-bosanski rječnik*, str. 930, El-Kalem, Sarajevo, 2004.

² Prema prof. dr. Farhanu Selimu, *Al-luga al-'arabiyya wa makanatuha bayna al-lugat*, Wata Online, 12. 06. 2007.

³ Teufik Muftić, *Klasična arapska stilistika*, str. 29, 84, 104, El-Kalem, Sarajevo, 1995.; Jusuf Ramić, *Arapska stilistika u svjetlu Kur'ana i Hadisa Allahova Poslanika*, Fakultet islamskih nauka i El-Kalem, Sarajevo, 2004.

kojim bi se mogla na adekvatan način oslikati najnovija i najrazličitija naučna dostignuća i spoznaje.

Nekada – danas to nije slučaj – arapski jezik je bio motiv ujedinjavanja arapskog svijeta, znak njegova napretka i nadmoći, između ostalog, i zato što su govorili jednim jezikom, oblikujući svoje misli i osjećanja u zakonitostima jednog jezika. Kako je jezik najbolji put upoznavanja bića jednog naroda i njegovih obilježja, sredstvo koje od davnina bilježi misli i osjećanja, misaoni ambijent u kojem živimo, halka koja spaja prošlost sa sadašnjošću i budućnošću, tako i arapski jezik prati biće svog naroda, jača kada narod jača, a slabi kada narod slabi. Svi koji su prihvatili islam smatrali su arapski jezikom svoje civilizacije i kulture pa je na osnovu toga u jednom dugom periodu mogao biti jezikom nauke, politike, trgovine, poslova i planiranja, filozofije, logike, misticizma, književnosti i umjetnosti.

Kur'an je u viđenju svih Arapa Knjiga u kojoj je njihov jezik odjenuo odjeću nadnaravnosti, Knjiga čiji jezik privlači milione ljudi koji arapski jezik smatraju svetim i koji su ponosni što imaju svoj udio u njemu.

Zašto bi arapski trebao nadmašiti sve druge jezike?

O važnosti arapskog jezika govorili su mnogi znanstvenici i lingvisti iako nisu bili sljedbenici islama. Francuski lingvist Ernest Renan kazao je, između ostalog, da je arapski jezik nešto najveličanstvenije što se desilo u povijesti čovječanstva, a da istovremeno nema svoju mladost niti svoju starost. Nijemac Friteg isticao je da je arapski najbogatiji jezik na svijetu. Imajući u vidu starost arapskog jezika, lingvist William Werek kazao je da je to veoma fleksibilan jezik i da se može adaptirati na sve savremene izazove koje sobom donosi vrijeme.⁴ Orijentalist Karl Brokelman, poznat po svome revnosnom izučavanju historije arapske književnosti, zabilježio je: "Zahvaljujući Kur'anu arapski jezik dostigao je toliki stepen rasprostranjenosti koju gotovo ne poznaje nijedan drugi jezik na svijetu. Svi muslimani vjeruju da je arapski jedini jezik kojim se mogu služiti u svojim molitvama. Stoga je arapski zauzeo veoma značajno mjesto i on nadmašuje sve druge jezike svijeta kojima govore islamski narodi."⁵ Iako su

⁴ Prema prof. dr. Farhanu Selimu, *Al-luġa al-'arabiyya wa makanatuha bayna al-luġat*, Wata Online, 12. 06. 2007.

⁵ Karl Brokelman, *Mujaz fi al-luġat al-samiyya*.

arapski lingvisti i pisci s puno ushićenja i zanosa bilježili svoja razmišljanja o arapskom jeziku, onako kako je to radio dr. Abdulwehhab Azam, ističući da je arapski jezik do te mjere potpun i čudesan da njegovi izrazi gotovo mogu iscrtati pojedine prizore iz prirode, a da njegove riječi predstavljaju sjećanja duše, otkucaje srca i strujanje života, bilo je i onih koji su, sluteći promjene koje se mogu desiti u svijetu arapskog jezika, stotine godina prije Brokelmana isticali da je poznavanje arapskoga jezika nužno radi očuvanja vjere, govoreći da: "...nema puta za shvatanje značenja riječi Kur'ana i Sunneta bez dubokog poznavanja ovoga jezika."⁶ U decenijama iza nas, egipatski književnik Taha Husein, osjećajući da u vremenu koje teče slabi ona jaka veza između pojedinca i njegova maternjeg jezika, bilježi: "Arapski intelektualci koji ne govore svoj jezik nisu samo osakaćeni u poznavanju vlastite kulture već se i u njihovoj muževnosti nazire ogroman i bijedan nedostatak".⁷

U današnje vrijeme, kada neki Arapi na vlastiti književni jezik gledaju s prezirom i potcjenjivanjem, vjerujući da je baš on jedan od razloga njihova nazatka i predlažući njegovo brisanje ili zamjenu narodnim govorima, zamjenu njegovih harfova latinskim pismom, brisanje roda, dvojine i nekih drugih osobnosti, te čine neke druge aktivnosti s ciljem rušenja uloge arapskoga jezika, arapski se u zapadnom svijetu širi zadivljujućom brzinom. Posljednjih godina na brojnim evropskim i američkim univerzitetima udvostručava se broj studenata koji žele učiti arapski jezik.

Mnogo je razloga zbog kojih zapadni svijet želi učiti arapski jezik. Jedan od njih, koji navodi magazin *Science*, jeste taj da će nastupanjem 2050. godine arapski jezik zauzeti treće mjesto na ljestvici svjetskih jezika, poslije kineskoga i indijskog, a prije engleskoga i španskog. U prirodi je zapadnog svijeta da se pripremi za taj nadolazeći napredak spomenutih jezika. Stoga i ulažu u programe izučavanja stranih jezika koji će imati vodeću ulogu u budućnosti s ciljem osiguranja adekvatnih sredstava za aktivno učenje i komunikaciju onih koji govore ove jezike. Oni koji počinju učiti arapski jezik na Zapadu nisu samo tradicionalni studenti arapskoga jezika poput orijentalista, arabista i prevodilaca, nego je to širok dijapazon interesiranja za arapski jezik koji obuhvata sve sfere zapadnog društva. S obzirom na ograničene kapacitete nekih univerziteta

⁶ Al-Firzubadi, *Al-Qamus al-muhit*, I i II.

⁷ www.voiceofarab.com

i centara za učenje stranih jezika, formirane su tzv. *liste čekanja* na kojima se nalaze advokati, suci, inženjeri, novinari, muzičari, umjetnici, domaćice, trgovci, konvertiti i mnogi drugi.

A šta u isto vrijeme rade muslimani, Arapi posebno? Šta rade na planu animiranja svoje djece i podsticanja želje za učenjem arapskoga jezika? Šta rade na planu potpore strancima koji žele učiti arapski jezik, uz napomenu da svi vodeći jezici imaju svoje centre i organizacije koje rade na promociji i širenju jezika širom svijeta, svi osim arapskog? Ili se uzdaju u Božiju brigu koja će ovom jeziku osigurati kontinuitet usprkos neodgovornosti baštinika i stranih hegemonista koji rade na njegovu rušenju kako bi čovječanstvo ostalo bez veličanstvenih plodova?

Jesu li u pravu oni koji upozoravaju na nestanak arapskoga jezika?

Na jednom međunarodnom skupu koji je tretirao jezik arapskog djeteta u vremenu globalizacije, koji je održan u sjedištu Arapske lige u Kairu, uz učešće 500 istraživača iz 19 arapskih i drugih zapadnih zemalja, govorilo se o kvalitetu razvoja arapskog jezika kod djece kako bi on postao aktivno sredstvo na putu njihova stjecanja znanja, njihove veze s naslijeđem i društvom kojem pripadaju, te jačanja njihova identiteta i pripadnosti arapskoj naciji. Dok je jedan broj istraživača govorio o veličanstvenim vrijednostima koje krasi arapski jezik, dotle su drugi ukazivali na sigurnu i blisku smrt i iščeznuće arapskog jezika.

Sintagme *jezik Arapa* i *Kur'an na arapskom jeziku* u Kur'anu su spomenute na deset mjesta: "...a ovaj Kur'an je na jasnom arapskom jeziku"⁸, "...na jasnom arapskom jeziku..."⁹, "...Kur'an na arapskom jeziku za ljude koji znaju"¹⁰, "Objavljujemo je kao Kur'an na arapskom jeziku da biste razumjeli"¹¹, "I Mi ga tako kao mudrost objavljujemo na arapskom jeziku..."¹², "I eto tako, Mi Kur'an na arapskom jeziku objavljujemo i u njemu opomene ponavljamo..."¹³,

⁸ Al-Nahl, 103.

⁹ Al-Šu'ara, 195.

¹⁰ Fussilet, 3.

¹¹ Yusuf, 2.

¹² Al-Ra'd, 37.

¹³ Taha, 113.

“U Kur’anu na arapskom jeziku u kome nema nikakve protivrječnosti...”¹⁴, “Eto tako Mi tebi objavljujemo Kur’an, na arapskom jeziku, da bi opominjao Mekku i one oko nje...”¹⁵, “Mi je objavljujemo kao Kur’an, na arapskom jeziku, da biste razumjeli...”¹⁶, “Knjiga Musaova putovođa i milost prije njega. A ovo je Knjiga na arapskom jeziku, koja nju potvrđuje da bi opomenula one koji rade zlo i da bi obradovala one koji čine dobro.”¹⁷

Mnogi od nas, a to je istaknuto i na spomenutom skupu u sjedištu Arapske lige prije godinu, osjećaju da je arapski jezik, čija starost bilježi približno dvije hiljade godina i na kojem je Uzvišeni Stvoritelj objavio Kur’an, sveti jezik, te da ne može nestati i iščeznuti kao što je to slučaj s drugim jezicima. Kao dokaz tome, svi optimisti uvjereni u opstanak arapskog jezika nalaze uporište u riječima Uzvišenog Stvoritelja: “Mi, uistinu, Kur’an objavljujemo, i zaista ćemo Mi nad njim bdjeti!”¹⁸ No, možda prvi put u povijesti susretanja i raspravljanja, grupa islamskih intelektualaca predvođenih jednim od vodećih islamskih autoriteta u savremenom dobu egipatskim muftijom dr. Alijem Džumom na ovom međunarodnom i znanstvenom skupu nastupila je s tezom da arapski jezik nije sveti jezik ili da nije u cijelosti svet i da mu Uzvišeni Stvoritelj ne osigurava očuvanje i opstanak. Mnogi su ovakvo razmišljanje nazvali kufrom, nevjerstvom, i priča se tu zaustavila. No, pogledajmo šta je te velike autoritete potaklo na takva razmišljanja! “Kur’ani-kerim ne obuhvata sav arapski jezik u pogledu njegovih korijena, konstrukcija i značenja. On obuhvata manje od 30 posto arapskih korijena i tako mali procenat u svom kontekstu i određenim značenjima jest ono na osnovu čega se arapskom jeziku pripisuje termin *sveti*. Veći dio arapskog jezika nije svet i stoga je podložan promjenama, a dosljedno tome i iščeznuću, kao što je to slučaj s drugim jezicima”, istakao je dr. Džuma, izazvavši buru negodovanja. Slično je razmišljao i saudijski lingvist dr. Ahmed Muhammed al-Dabib, bivši direktor Univerziteta u Rijadu, član saudijskog Vijeća šure i aktuelni član akademija u Bagdadu, Damasku, Rabatu i Kairu, koji je vraćajući se na spomenuti deveti ajet sure Al-Hijr rekao: “Allah se nije

¹⁴ Al-Zumar, 28.

¹⁵ Al-Šura, 7.

¹⁶ Al-Zuhruf, 3.

¹⁷ Al’Ahqaf, 12.

¹⁸ Al-Hijr, 9.

obavezao na čuvanje arapskog jezika niti osiguranje njegova opstanka. On se obavezao na čuvanje *zikra*, a to je Kur'ani-kerim. Stoga, arapski jezik može nestati, ali ostaje *zikr*, ostaje Kur'ani-kerim i Šerijat." Kao potporu svojim razmišljanjima, dr. Al-Dabib naveo je primjer Islamske Republike Iran u kojoj je nestalo arapskog jezika nakon što je bio službeni jezik i jezik kulture, te danas velike i moćne islamske zemlje. U toj zemlji nestalo je arapskog jezika, ali je ostao Kur'ani-kerim. Isti primjer bila je Španija u kojoj je nestalo arapskog jezika, ali je iz dana u dan sve veći broj muslimana koji slijede Kur'ani-kerim i šehadet. Iako to na ovom skupu nije spomenuto, tu, svakako, treba dodati balkanska područja ili, tačnije, područja nekad moćnoga Osmanskog carstva, gdje je nestalo arapskog jezika ali je ostao Kur'ani-kerim kao vječito nadahnuće stotinama hiljada muslimana ovih podneblja.

Jezici nastaju, razvijaju se, slabe i umiru

U skladu s brojnim statističkim istraživanjima i lingvističkim analizama, danas u svijetu ima između 5.000 i 6.000 jezika. Brojke dalje kazuju da godišnje između 250 i 300 različitih jezika nestaje, ili iščezava, zahvaljujući brzini komuniciranja i upotrebi vodećih svjetskih jezika. To je nešto što se u savremenom svijetu zove *kulturološka i jezička ekspanzija*. Jednostavnom računskom operacijom dolazi se do zaključka da će stoljeće u kojem živimo biti svjedok umiranja i nestanka blizu 3.000 jezika, ili polovine svjetskih jezika. Analize su pokazale da svake dvije sedmice izumre jedan jezik. Nestankom nekog jezika nestaje i kultura koja ga je pratila, a lingvisti i antropolozi time gube bogati izvor materijala za svoj rad na dokumentiranju svjetske povijesti.

Prema svim pokazateljima, u idućih stotinu godina u svijetu će prestati postojati 50 do 90 posto različitih jezika. UNESCO je, također, potvrdio takvo katastrofalno predviđanje, a kao razlog za nestajanje jezika, naveo je rastakanje mnogobrojnih zajednica koje iz dana u dan gube svoje pripadnike. Naime, da bi se neki jezik održao, potrebno je barem 100.000 ljudi koji će ga govoriti i prenositi s generacije na generaciju.¹⁹

Razvijanjem komunikacijske tehnologije i širenjem krupnog kapitala, čitav svijet se integrirao i postao podložan ukidanju postojećih razlika. Fantastičan razvoj interneta samo je dodatno ubrzao postojeće procese i poslužio kao

¹⁹ Prema istraživanjima Worldwatch instituta i UNESCO-a.

efikasna podloga za provođenje zamišljenih planova globalizacije. Gotovo da više i ne postoji država, osim nekoliko radikalnih izuzetaka, koja nije shvatila da, ukoliko želi opstati, mora prihvatiti pravila igre i uključiti se u integrirajuće procese. Kao sasvim logična posljedica tog integriranja dolazi i preuzimanje engleskoga kao zajedničkog jezika za komunikaciju. No, sve navedeno ima i mračniju stranu. Istinska globalizacija trebala bi poticati na jedinstvo različitosti i nikako ne bi smjela prakticirati nametanje određene kulture i gušenje postojećih jezika. Nažalost, upravo to se događa s engleskim jezikom i američkom kulturom.²⁰

Osim globalizacije, nestajanje mnogih jezika uzrokovali su i mnogobrojni ratovi koji često pogađaju manje narode. Uz ratove, tu su još i elementarne nepogode. Tokom nedavnih katastrofalnih potresa u zapadnoj Indiji, kad je poginulo blizu 30.000 ljudi koji su govorili jezikom *kutchi*, postalo je realnim predviđanje o skorom izumiranju tog jezika. Na irskim otocima, sve do 1974. godine govorilo se jezikom *manx*. Tada je umro posljednji čovjek koji se njime služio. U Turskoj je 1992. godine umro seljak koji je bio posljednji koji je govorio jezik *ubykh*. Očigledno je da su jezici počeli dijeliti sudbinu izumirućih životinjskih i biljnih vrsta. Sljedeći na redu za odumiranje jesu jezici *udihe*, *eyak* i *arikapu*. Jezikom *udihe* trenutno u Sibiru govori stotinu ljudi, isto toliko u džungli Amazona govori jezikom *arikapu*, dok na Aljasci jezikom *eyak* govori samo još jedna osamdesettrogodišnja starica.²¹

Ukoliko se pogleda trenutna situacija u svijetu, svakome odmah postaje jasno da je krajnje vrijeme da se nešto konkretno poduzme. Na području Sjeverne Amerike govori se ukupno 260 jezika, ali, zato, 80 % tih jezika ne govore djeca. Za vrijeme osvajanja Južne Amerike, Španci su zatrli stotine jezika. Danas se tamo govori 640 jezika, no od te brojke čak 80 % spada na one koje govori manje od 10.000 ljudi. U Evropi je izvršeno sistemsko zatamljivanje svih neruskih jezika unutar tadašnjeg Sovjetskog saveza. Danas čak 90 % Rusa govori ruski, a većina od ostalih sto jezika je pred izumiranjem. Azija ima tri biliona stanovnika, no čak polovicu živućih jezika govori manje od 10.000 ljudi. Na planu zatamljivanja nekineskih jezika naročito se istakla kineska komunistička vlast. Situacija je još dramatičnija u Africi, gdje je dosada izumrlo

²⁰ Isto.

²¹ Prema istraživanju hrvatskog magazina *Fokus*, Igor Ognjenović.

54 jezika, a pred izumiranjem je još 116. Isto vrijedi za Australiju gdje je čak 90 % od 250 aboridžanskih jezika pred izumiranjem.

U novije vrijeme, sve su češće inicijative i nastojanja da se ožive potisnuti jezici, da se vrate u državne institucije i javne škole. U Engleskoj, unutar pokrajine Cornwall, nastoji se ponovno uvesti jezik *cornish* koji je nestao krajem 18. stoljeća, negdje u isto vrijeme kao i jezici naroda Maya u Meksiku. Jevreji su uspjeli hebrejski, tokom prošlog stoljeća, iz jezika na kojem su bile pisane drevne knjige pretvoriti u govorni jezik. Njime sada govori otprilike pet miliona ljudi. Referendumom za nezavisnost, koji je održan 1. marta 1992. godine, stanovnici Bosne i Hercegovine oživili su pravo na vraćanje i upotrebu bosanskoga jezika, iako je on u praksi jedan od tri službena jezika u BiH. Veoma je važno da vlade širom svijeta shvate važnost održavanja postojećih, pa i onih najmalobrojnijih jezika. Izumiranjem različitih jezika svijet gubi i neizmjereno kulturno blago, a istovremeno zaboravlja i svoju prošlost. Insistiranjem na održavanju autentičnosti jezičkog izražavanja mogu se očuvati pojedinačni nacionalni i kulturni identiteti.²²

Prema spomenutim istraživanjima UNESCO-a, među jezicima kojima prijete nestajanje i izumiranje nalazi se i arapski jezik. Ovaj je izvještaj na spomenutoj konferenciji u sjedištu Arapske lige potvrdio egipatski lingvist dr. Rušdi Taima, poznat kao iskreni vjernik i čovjek visokih moralnih vrijednosti. Da bi prisutne potakao na razmišljanje o problemu nestajanja arapskog jezika, pokazao im je i knjigu poznatog britanskog lingviste Davida Crystala čiji je naslov *Smrt jezika*, a koja je izašla u izdanju Univerziteta Cambridge. Ovaj britanski lingvist navodi devet uvjeta koji dovode do izumiranja jezika. "Svi ovi razlozi odnose se i na arapski jezik i na njegovu aktuelnu situaciju", rekao je dr. Rušdi. U uvodu spomenute knjige govori se o uvjetu širenja jezika pobjednika u zemlji pobijeđenih i njegova dolaska na mjesto jezika koji je bio jedan od oslonaca naroda koji je pobijeđen. Ovaj princip poznat nam je iz sociologije, a spominje ga i sam Ibn Haldun u svojoj *Muqaddimi*: "...pobijeđeni uvijek želi oponašati pobjednika u njegovu izrazitom obilježju, odjeći, zanimanju, te u svim ostalim njegovim uvjetima i obilježjima".²³

²² Isto.

²³ Ibn Haldun, *Muqaddima I*, II pog., 23. odlomak, str. 247, El-Kalem, Sarajevo, 2007.

Prokletstvo jezičke diglosije

Pored dvojezičnosti “koju arapski zapad nasljeđuje iz vremena kolonijalne potčinjenosti, arapsko jezičko područje obilježava i poseban vid dvojstva, jer pored književnog jezika postoji i pučki govor koji se prakticira u svim neslužbenim prilikama. Dvojstvo u savremenom arapskom jeziku evropski jezikoslovci nazvali su diglosijom, premda naziv ni kod njih još nije općeprihvaćen i stabiliziran u sociolingvističkom terminosistemu.”²⁴

Diglosija znači postojanje dva nivoa jednog jezika: jedan od njih jest nivo književnog ili zajedničkog jezika koji se koristi u službenim prigodama, korespondenciji, literaturi, obrazovanju i administraciji, a drugi je nivo narodnog jezika ili različitih dijalekata koji se koriste u svakodnevnom životu, razgovorima, na ulici, kod kuće. “Diglosija, dakle, nije dvojezičnost već naporednost varijeteta u jeziku kojom, osim standardnog jezika, mogu biti obuhvaćena narječja, dijalekti i žargoni, što govori da raslojavanje nije svojstveno samom jeziku već prije društvenim prilikama.”²⁵ Američki lingvist Charles Ferguson, koji se prvi bavio pitanjem diglosije u jeziku, istakao je još 1959. godine da je diglosija pojava koja se vezuje za sve velike svjetske jezike. Engleski, njemački, francuski, španski i brojni drugi jezici imaju svoje dijalekte koji se vezuju za veće gradove i oblasti. Tako susrećemo londonski engleski, engleski Sjeverne Irske, kanadski, američki, australijski i mnoge druge dijalekte. Ono što je zanimljivo i poražavajuće u raspravljanju o smrti jezika jest činjenica da nijedan od spomenutih dijalekata engleskog jezika nikad niti je ugrožavao niti može ugroziti poziciju zajedničkog književnog engleskog jezika.

S arapskim jezikom, koji je predmet našeg rada, nije takva situacija. Lingvisti spomenutog skupa u Kairu, a i mnogih drugih skupova, sa zabrinutošću su isticali da se u skorjoj budućnosti može desiti da egipatski, irački, marokanski ili neki drugi dijalekt potpuno prevlada i zauzme mjesto književnog arapskog jezika koji bi u tom slučaju nestao, iščezao, umro, makar kada je u pitanju javni diskurs, onako kako se to desilo latinskom jeziku u Evropi iz kojeg su, kao dijalekti a kasnije samostalni jezici, izašli: italijanski, francuski, španski, portugalski i dr. jezici.

²⁴ Mehmed Kico, *Arapska jezikoslovna znanost – Općelingvistička utemeljenja i specifična određenja*, str. 248, Fakultet islamskih nauka, Sarajevo, 2003.

²⁵ Isto.

U čemu je, ustvari, razlika između diglosije u arapskom jeziku i diglosije u ostalim svjetskim jezicima? Lingvisti su bili posve jasni: diglosija u velikim svjetskim jezicima rezultira malom ili neznatnom razlikom između književnoga i narodnog jezika ili dijalekta, koja ne dovodi u pitanje značenje riječi. U arapskom jeziku diglosija rezultira velikom razlikom i nerazumijevanjem između književnog jezika i pojedinih dijalekata. Prirodno je zapitati se kako su i tu jezičku bitku dobili i politički i jezički sistemi na Zapadu!? Odgovori su fascinantni i jednostavni: zapadne zemlje slijedile su i još slijede precizne jezičke politike koje nalažu upotrebu zajedničkoga književnog jezika u obrazovanju, medijima, administraciji, trgovini i svim područjima života, što stanovništvo podstiče da se kroz slušanje i čitanje navikava na književni jezik. Rezultat takvog odnosa prema književnom jeziku jeste to da se njihov dijalekt ili narodni govor sve više približava književnom jeziku. Kao kuriozitet vođenja brige o književnom jeziku navodi se primjer Francuske, gdje je propisana kazna za svakog novinara na radiju ili televiziji, ili nastavnika u školi, ukoliko griješi u upotrebi književnog francuskog jezika, jer na taj način ugrožava jezik djece i drugih slojeva stanovništva.²⁶

Situacija je posve drukčija u većini zemalja arapskog svijeta. Jedini dokumenti koji nalažu upotrebu književnog arapskog jezika kao službenog jezika u javnom životu jesu ustavi arapskih zemalja. Nepostojanje zvanične jezičke politike koja daje uputstva i vrši uvid u implementiranje obavezujućeg, beživotne aktivnosti jezičkih akademija i društava za zaštitu arapskog jezika koje su više protokolarne nego funkcionalne prirode već decenijama rezultira pravim jezičkim haosom. S izuzetkom rijetkih svijetlih primjera kakav je Sirija, gdje je s državnog nivoa podstaknuta aktivnost na očuvanju književnog arapskog jezika u svim sferama javnoga života, arapski svijet, njegove vlade, kraljevi, emiri, potomci slavni arapskih gramatičara i škola koje su bile stoljetni čuvari ovoga jezika danas spavaju dubokim snom. Upotreba narodnog govora i stranih jezika toliko je uzela maha da je svako onaj ko zna i progovori arapski nalik muzejskom eksponatu. Dijalekti su podstaknuti i ohrabreni i na radiju, televiziji, u obrazovnom sistemu od vrtića do univerziteta. Nepostojanje jasno određene jezičke politike, kao što je to na Zapadu, čini književni arapski jezik stranim, rijetko upotrebljivim, teškim za učenje i shvatanje i stanovništvo

²⁶ www.voiceofarab.com

ga, jednostavno, ne prihvata i ne koristi. Ovakav odnos prema književnom jeziku usložnjava globalnu sliku arapskog svijeta: raste procenat nepismenih i opada koeficijent čitanja i proučavanja. Dok statistike uredno izvještavaju kako je koeficijent čitanja u Izraelu 40 pročitanih knjiga godišnje po jednom stanovniku, naravno na hebrejskom koji je bio mrtav jezik ali ga je izraelska država “oživila” – u većini zapadnih zemalja procenat čitanosti je 35 knjiga po stanovniku – dotle, u zemljama arapskog svijeta, koje zbog svega spomenutog “ubijaju” arapski jezik – on je jedini živi iz tzv. skupine semitskih jezika – jedna pročitana knjiga godišnje dolazi na 80 stanovnika.

Poljuljanu poziciju književnog arapskog jezika podstiče i odgojno-obrazovni sistem u arapskom svijetu gdje se nastava na svim nivoima odvija ili na narodnom jeziku, tj. dijalektu, ili na stranom jeziku. Nužnost arabizacije obrazovnog sistema na svim nivoima imperativ je koji se ne bi smio odgađati. Za razliku od školovanja široke populacije na stranom jeziku, usvajanje znanja na maternjem jeziku mladima pruža mogućnost da u dodir s drugim kulturama dolaze na osnovama kritičkog posmatranja, budući da ih takvo obrazovanje osposobljava za selektivno usvajanje znanja.²⁷ Jer ljubav prema svome jeziku temelj je otpora svakom neprijateljskom nasrtaju, političke, dogmatske, kulturološke i svake druge naravi. Iako su sada baštinici arapskog jezika u ekonomski podređenom položaju, stranim jezicima se ne smiju otvoriti toliko da u pitanje dovedu opstanak maternjeg jezika. Arabizacija obrazovanja i naučnog istraživanja nije sama sebi cilj, ne znači poziv na samoizolaciju, već predstavlja viši oblik učestvovanja u razmjeni i saradnji s drugim kulturama. Školovanje na maternjem jeziku nije nikakva zapreka usvajanju specijalističkih znanja na akademskoj razini.²⁸ Fascinantni su primjeri nekih industrijski najrazvijenijih zemalja svijeta koje svoj uspjeh duguju čvrstom vezivanju za maternji jezik. Južna Koreja, koja se danas nalazi na 26. mjestu ljestvice najrazvijenijih industrijskih zemalja, u usporedbi sa Njemačkom koja je na 21. mjestu i arapskih zemalja koje su na 120. mjestu po razvijenosti, tajnu svoga uspjeha pronalazi u vezanosti za maternji jezik. Obrazovanje na svim nivoima i svi oblici specijalizacije odvijaju se na književnom korejskom jeziku i u skladu s jasno preciziranom jezičkom politikom. U Južnoj Koreji 110 privatnih i jedna

²⁷ Prof. dr. Mehmed Kico, *Arabizacija i prevodenje*, Glasnik, 9-10., Sarajevo, 2007.

²⁸ Isto.

državna TV stanica svoje programe emitiraju na književnom korejskom jeziku. Ogromna sredstva uložena su u prevodjenje i podvođenje stručne terminologije sa zapadnih jezika na korejski, a rezultati su vidljivi. Bilo kako bilo, ako se stanje u odgojno-obrazovnim institucijama u arapskom svijetu ne promijeni u korist književnog arapskog jezika, nema nikakve sumnje da će se arapski jezik naći na listi jezika koji umiru.

Umjesto zaključka Međunarodni pokazatelji slabljenja arapskog jezika

Sedamdesetih godina prošlog stoljeća OUN je uvrstila arapski jezik na listu šest službenih jezika OUN-a. Tako je arapski jezik, uz engleski, španski, francuski, ruski i kineski, dobio još jednu šansu i priznanje modernog svijeta. Imajući u vidu aktuelno stanje arapskog jezika u arapskom svijetu i odnos onih kojima je arapski maternji jezik, OUN, koja ništa ne prepušta slučaju, odlučila se na veoma opasan korak: brisanje arapskog jezika s liste službenih jezika OUN-a, obrazlažući to sljedećim trima argumentima: neupotrebljavanje arapskog jezika od predstavnika arapskih zemalja, koji umjesto arapskog koriste engleski i francuski; nepostojanje kvalitetnih prevodilaca arapskog jezika; neizmirivanje obaveza plaćanja korištenja arapskog jezika u OUN-u od većine arapskih zemalja članica OUN-a. Iako odluka još nije provedena, ne znači da neće biti. Ovu odluku hrabri i odluka UNESCO-a, donijeta pod pritiskom velikih sila, koja prava u oblasti jezika svodi na pravo korištenja maternjeg jezika, pravo korištenja jezika komunikacije u društvu i pravo na jezik stjecanja znanja. Na svakom od ovih nivoa narodni govor ili dijalekti nalaze svoju šansu ali je nalaze i strani jezici. Za zajednički književni jezik i dalje nema nigdje mjesta. Imajući sve ovo u vidu, i razgovor dvaju marokanskih intelektualaca koji smo ovih dana čitali na internetu čini nam se realnim: "Smatraš li da će arapski jezik nestati?", pitao je jedan. "To je greška, ko ti je to rekao?" odgovorio je drugi i nastavio: "Čitava arapsko-islamska kultura ide ka propasti i provaliji sa svim svojim bogatim naslijeđem!" A u skladu s odlukom OUN-a 2008. godina proglašena je *Godinom maternjeg jezika* za sve njezine članice. Ova odluka korespondira s odlukom ALESCO-a, Organizacije za odgoj, nauku i kulturu, koja radi u okviru Arapske lige sa sjedištem u Tunisu od 1999. godine, po kojoj se svakog 21. februara obilježava kao dan maternjeg jezika. I ove godine, u čast ovoga velikog blagdana jezika, *luga al dad*, u Ujedinjenim Arapskim Emiratima,

pod pokroviteljstvom zvaničnog državnog vrha, održale su se gala svečanosti na kojima su se govorile lijepe riječi i trošio novac u slavu maternjeg jezika, kojega, shvatili ste iz ovog pisanja, kod Arapa nema ili sve manje ima. Ilustracije radi, arapski je na internetu prisutan sa svega četiri posto naspram engleskog koji je prisutan s 47 posto, kineskog devet posto, japanskog osam posto, njemačkog šest posto. Od 1970. godine do danas na arapski je prevedeno samo 6.881 knjiga ili naslova sa zapadnih jezika. Poređenja radi, taj broj odgovara broju knjiga prevedenih na grčki jezik kojim govori svega četiri miliona ljudi.²⁹ Imajući u vidu da danas arapskim jezikom govori ili ga razumije više od 300 miliona ljudi, posve jednostavnom matematičkom operacijom dijeljenja i množenja dolazimo do frapantnog podatka: Arapi su, ako se već porede s Grcima, od 1970. do današnjih dana morali imati oko 516.075 prevedenih naslova sa stranih jezika na arapki jezik. To, opet, znači da su, u poređenju s četiri miliona Grka, svoj prevodilački opus ostvarili samo u procentu od 1,33. I još nešto, na španski se godišnje prevede 10.000 knjiga, a to je broj knjiga prevedenih na arapski jezik od halife Me'muna (9. stoljeće) do današnjih dana!³⁰ ■

Literatura:

1. Dr. Abdulaziz Othman Altwaijiri, *Mustaqbel al-luga al-`arabiyya*, Menšurat al-munaz-zama al-islamiyya li al-tarbiyya wa al-`ulum wa al-saqafa, Isesco, Rabat, 2004.
2. Mahmud Fehmi Hijazi, *Madhal ila `ilm al-luga*, Al-dar al-misriyya al-su`udiyya li al-tiba`a wa al-našr, Kairo, 2006.
3. Ali `Abdulwahid Wafi, *Fiqh al-luga*, Nahda Misr li al-tiba`a wa al-našr wa al-tawzi`, Kairo, 2007.
4. Ibn Haldun, *Muqaddima I*, El-Kalem, Sarajevo, 2007.
5. Dr. Milivoje Minović, *Uvod u nauku o jeziku*, Svjetlost, Sarajevo, 1985.
6. Besim Korkut, *Kur'an s prijevodom*, Visoki saudijski komitet u Sarajevu.
7. Teufik Muftić, *Klasična arapska stilistika*, El-Kalem, Sarajevo, 1995.
8. Jusuf Ramić, *Arapska stilistika u svjetlu Kur'ana i Hadisa Allahova Poslanika*, Fakultet islamskih nauka i El-Kalem, Sarajevo, 2004.
9. Mehmed Kico, *Arapska jezikoslovnna znanost – Općelingvistička utemeljenja i specifična određenja*, Fakultet islamskih nauka, Sarajevo, 2003.
10. Karl Brocelman, *Mujaz fi al-lugat al-samiyya*

²⁹ Prema podacima Al-jamiyya al-duwaliyya lil mutarjimin.

³⁰ Prema Galal. S., 1999., *Arab Human Development Report 2002*.

11. Teufik Muftić, *Arapsko-bosanski rječnik*, El-Kalem, Sarajevo, 2004.
12. Al-mu`jam al-wasit,
13. Al-Firzubadi, *Al-Qamus al-muhit*, I i II
14. www.voiceofarab
15. Arab Human Development Report 2002.

Zehra Alispahić

ON THE POSSIBLE DISAPPEARANCE OF THE ARABIC LANGUAGE

The Arabic language cherishes two thousand years of recorded history. In this long period of different cultures and civilisations and their rises and falls, and the appearance of Islam as a special influence, this language was the means of bridging different cultures and traditions. As the register and the monitor of faith that reached the furthest corners of the world during the renaissance of Islam, the Arabic language had an opportunity to spread globally – the same spread is cleverly used by the Western world with the English language and culture. Instead of becoming global, the Arabic language was only partly incorporated into local cultural heritages. Is the fact that the Holy Qur'an was announced in the Arabic language sufficient for its survival in the era of the Arabic umma distancing itself transparently from the literary Arabic, educating their children in local and foreign schools with local or foreign languages of instruction, and supporting the media which broadcast in a hybrid language, displaying public contempt for all things Arabic or Islamic? Ignoring the common literary language as one of the principal elements of identity of a people, is indeed one of the main reasons for the lack of unity of the entire Arab world and the crisis it has been experiencing for centuries. Relevant statistics by several international organisations indicate that Arabic is a language listed among those which may disappear during this century.